

VITBOKENS LÄRDOMAR

DEN tredje i serien av utrikesdepartementets vita böcker om Sveriges politik under det andra världskriget har omsider utkommit. Enligt den av excellensen Undén följda utgivningsprincipen — att börja mitt under kriget (med senare delen av 1940) och sedan ge ut aktstyckena baklänges — omfattar denna volym enbart handlingar från ett tidigare skede än de båda föregående, nämligen december 1939 och de fyra första månaderna av 1940. Bokens egentliga tema är förspelet till den 9 april, såvitt det kan följas i det svenska utrikesdepartementets arkiv, men utgivarna ha fattat denna uppgift relativt fritt, och läsaren har alla skäl att vara tacksam därför. En stor del av bokens innehåll hänför sig nu till det finska vinterkriget, nämligen försåvitt detta gav anledning — eller förevändning — till de engelsk-franska planer på en skandinavisk expedition, vilka otvivelaktigt i sin tur ej saknade betydelse för den tyska aktionens tillkomst.

Vad som tvivelsutan kan beklagas, är att dokumentsamlingen visserligen sålunda sprider ljus över de engelska och franska planerna till ett ingripande i Finland men däremot låter dunklet vila lika kompakt som förut över vinterkriget i övrigt, ehuru det ena svårligen låter sig begripas utan det andra. Det blir på detta sätt också en egendomlig, ja, pikant kontrast mellan det obarmhärtigt skarpa strålkastarljus, som nu faller över västmakternas nordiska förehavanden, och det diskret egyptiska mörker, som alltjämt höljer horisonten i ett annat väderstreck av allra största intresse, historiskt såväl som aktuellt politiskt. Man frestas att undra, om det är dessa förhållanden, som givit anledning till att i förordet utgivarnas meddelande från föregående vitbok, att de arbetat »i enlighet med de av utrikesministern anbefallda riktlinjerna», utbytts mot den till synes åtskilligt kärvare formuleringen, att den nu senast utgivna aktsamlingen »sammanställts i enlighet med av utrikesministern meddelade direktiv».

Det kan utan vidare sägas, att den tredje vitboken är av ännu större historiskt och politiska intresse än sina båda föregångare. Det är vitala moment i den politiska utvecklingen i Norden, som

här stå i förgrunden, ting av vida större och vida mer omedelbart gripande betydelse än de detaljer i transiteringsfrågan, vilka fyllde den tredje (till sin utgivning första) vitboken.

Vad som omedelbart slår läsaren och redan vitsordats från många håll i pressen, är, hur välunderrättade de svenska legationerna voro i de stora europeiska huvudstäderna, främst i Berlin, liksom hur enträget de inskräpte vikten av att hålla krutet torrt. Det är en stor och betydelsefull insats till Sveriges bästa, som envoyén Richert och hans militära personal gjorde under de kritiska veckorna. Det kan väl diskuteras, hur pass klokt det kan vara att i en tid med så särdeles ovissa framtidsutsikter som år 1947 på det sätt, som nu skett, visa all världen, hur välunderrättad den svenska diplomatin och de svenska militära attachéerna voro 1940.

Man kan väl förstå, att männen ute på fältet med sitt tunga ansvar och sin kännedom om lägets allvar måste känna djupa bekymmer, ja, harm inför det sätt, på vilket vissa tidningar handskades med eldfångda materier. Det är här visst inte fråga om tryckfriheten i dess rätta mening, ty plikten att upplysa allmänheten om vad som verkligen sker, är ej detsamma som en rätt att efter behag smäda farliga främmande statsmän, dessa må vara hur motbjudande som helst. Sedan kan det naturligtvis diskuteras, om alla vändningar i förtroliga handbrev från beskickningarna äro så väl avvägda, att de stå sig inför den bredaste offentlighet. Men man kan också — i likhet med ambassadör Boheman — fråga, om det med tanke på den framtida arbetsglädjen och det inbördes förtroendet inom utrikestjänsten verkligen var i allo välbetänkt att redan nu överlämna dem till denna offentlighet.

Vad som varit det intressantaste — och mest beklämmande — i den sista vitboken, är emellertid de fakta, som där framläggas om vår försvarsberedskap i april 1940. Det gäller två i viss utsträckning av varandra oberoende förhållanden. Det ena är den momentana försvarsberedskapen i Sydsverige den 9 april, det andra och långt viktigare den svenska försvarsmaktens tillstånd och styrka ett halvår efter världskrigets utbrott. I bägge avseenden visar sig verkligheten långt mera skrämmande, än vad lyckligtvis de flesta då för tiden hade klart för sig.

I hela Skåne fanns på morgonen den 9 april utöver några staber ett »reducerat bevakningskompani (landstorm)» vid Malmö, en bevakningspluton i vardera Landskrona och Ängelholm, »delvis eldberedda» luftförsvarsförband av okänd styrka i Malmö, Ystad,

Hälsingborg och Simrishamn samt därutöver ett reservunderofficerskompani vid I 6 samt ett kompani av vintergruppen vid I 7. Överbefälhavaren hade den 4 april, tydligen med viss svårighet, lyckats få företräde hos statsrådet Sköld och föreslagit mobilisering av större delen av linjearmén eller — om detta ej vann regeringens bifall — av vissa särskilt betydelsefulla förband. Svaret kom först två dagar senare och innebar rätt att inkalla vissa staber o. d. men *däremot inga truppförband*. För detta mot bakgrunden av dåvarande läge häpnadsväckande beslut har naturligtvis utöver försvarsministern hela regeringen men i ojämförligt främsta rummet den dåvarande statsministern att bära det historiska ansvaret. Herr Sköld har funnit sig föranlåten att närmare motivera sin ståndpunkt i en promemoria av februari 1947, som blivit en bitter besvikelse för alla dem, som ofta högt skattat hans resoluta insatser som det andra världskrigets svenske försvarsminister. Karakteristiskt men tyvärr efter åtskilliga tidigare tillbud ej alldeles oväntat är hans sätt att där umgås med fakta. Det heter sålunda: »För min del hade jag kommit till den uppfattningen, att *det icke förelåg någon tysk avsikt att angripa Sverige vid denna tidpunkt*. Denna min mening bestreds ej heller från den militära ledningens sida. Jfr general Thörnells uppteckning å sid. 362.» Går man till det återopade belägget, har general Thörnelli i verkligheten skrivit: »Någon direkt anledning att befara ett företag mot Sverige fanns icke. *Detta alternativ förbisågs dock ej, ehuru väl det bedömdes som det minst sannolika.*» Karakteristiskt är också det stora avseende, som hr Sköld även i detta kritiska läge fäste vid vårbrukets behov — om man nu får fatta hans P. M. av februari 1947 som ett pålitligt vittnesbörd om hans överväganden sju år tidigare. Man frestas i så fall nästan att tro på en specimination för jordbruksportföljen, förlagd inom försvarsdepartementets väggar.

Men vida viktigare är som sagt det andra förhållandet. Det framgår, att den svenska krigsmaktens hela bestånd av stridsvagnar den 1 april 1940 var summa 64 stycken. Samtidigt disponerade vi 85 stridsflygplan (spaningsplan oräknade) och 145 pansarvärnskanoner. Den armé, som vårt sexmiljonersfolk kunde ställa på benen, uppgick inklusive landstorm till 320,000 man. Detta var alltså situationen drygt sju år efter det att Adolf Hitler hade övertagit makten i Tyskland och sedan Per Albin Hansson och det socialdemokratiska partiet innehaft regeringen i Sverige i sju och ett halvt år, bortsett från tre månaders avbrott på sommaren 1936. Det bör ej heller glömmas, att även den alldeles otill-

räckliga försvarsförstärkningen 1936 hade genomdrivits *mot* socialdemokratin — samma år som Hitler genomförde Rhenlandets remilitarisering, vilken numera framstår som den kanske viktigaste milstolpen på vägen till katastrofen. Här må även erinras om hr Skölds förnekande 1939 av risken för ett blixtkrig.

Vitboken visar sällsynt konkret, hur ödesdigra följderna mycket lätt hade kunnat bli av mellankrigstidens försvarsrasering och hur lång tid det tog, innan de omsider beslutade rustningsåtgärderna fingo någon som helst reell effekt. Med dylika vittnesbörd för ögonen och inför det oavbrutet mörknande internationella läget, vilket antager en allt större likhet med trettioalets senare del, är det med allt starkare beklämning, som man väntar på försvarskommissionens förslag. Är det verkligen omöjligt för de maktägande i en nutida, demokratiskt styrd stat att på det utrikespolitiska och militära området lära av erfarenheten?